Xavier Delamarre in het zonnetje – De man die de doden weer liet spreken en Weert zijn stem teruggaf

Een eerbetoon aan Xavier Delamarre, de vertaler van de dode taal, door Edwin Smeets – Weert, augustus 2026

Vooraf: hoe een strip naar een woordenboek leidde

Omstreeks december 2025 kwam het tot mij: "Plaats van de Profeet".

Lauran Toorians (2013) prefereert – om Bijbelse associaties te vermijden – "Plaats van de Ziener".

In 2022 was ik al eens met Asterix de Ziener onder mijn arm naar de verantwoordelijke bestuurder in Weert gegaan. Niet het hele college, alleen hij. Ik legde hem uit dat Weert het onoverwinnelijke dorp moest zijn, dat de Boshoverheide met 33 hectare en meer dan 3.100 bijzettingen geen randverschijnsel was maar het centrum zelf. Hij luisterde beleefd en geïnteresseerd.

Op 7 juni 2022 om 18:07 gaf ik er een lezing over in de St. Oda/Apollonia Kapel aan de Princenweg.

Ik kende toen de naam Xavier Delamarre nog niet. Mijn artikelen verschenen pas medio mei 2026 op Archive.org. Zenodo deed toen nog niet mee.

Pas bijna aan het eind van het door serendipiteit ontstane onderzoek – toen alles al geschreven was – viel de kers op de taart uit de hemel. Een Franse linguïst had precies dat ene woord vertaald dat ik nodig had:

Atuatuca = ad-uātu-cā = plaats waar men heengaat om te profeteren. Plaats van de ziener, van de profeet.

Wie is Xavier Delamarre? De diplomaat die een taal redde

Xavier Delamarre wordt vaak samengevat als "de grootste kenner van het Gaulois", maar zijn levensloop verklaart waarom hij die taal kon redden.

Geboren op 5 juni 1954. Sciences Po Parijs, de kweekvijver van Franse diplomaten. Maar hij kiest er een obsessie bij: Litouws. Hij gaat naar INALCO om Litouws te leren.

Waarom? Wie Proto-Indo-Europees wil begrijpen, moet volgens Xavier via Vilnius. Het Litouws is, samen met het Sanskriet, de meest archaïsche levende Indo-Europese taal.

Daarna dertig jaar diplomatie. Helsinki, Harare, Vilnius, Osaka, Ljubljana. Eerste raadsheer in Helsinki, speciaal adviseur voor internationale samenwerking in Parijs tot zijn pensioen in 2021. Terwijl collega's memo's schreven, schreef hij in de avonduren een woordenboek van een dode taal.

Sinds 2019 is hij geassocieerd onderzoeker bij CNRS-AOrOc in Parijs en co-beheerder van het Thesaurus Paleo-Celticus, de opvolger van Alfred Holders Alt-celtischer Sprachschatz (1896-1913). Holder verzamelde alles; Delamarre verklaart alles.

Hij is redacteur van Wékwos (sinds 2014, samen met Romain Garnier), het enige Europese tijdschrift volledig gewijd aan Indo-Europese vergelijkende taalkunde, vernoemd naar $wek^{w}os$ – het Proto-Indo-Europese woord voor "woord" zelf. En hij vertaalt: onder meer Ingo Swanns Pénétration (CIA-remote-viewers) – mensen die professioneel ziener speelden voor de Koude Oorlog. Toepasselijk voor een man die uātu- zou vertalen.

Over hem schreef een recensent:

> "L'auteur n'est pas dépourvu d'intuition, une qualité nécessaire au linguiste."

Wat in het Nederlands betekent: "De auteur is niet verstoken van intuïtie, een kwaliteit die noodzakelijk is voor de taalkundige."

Precies die intuïtie maakt hem groot.

Zijn oeuvre

1984 – Le Vocabulaire indo-européen. Thematisch woordenboek van het gereconstrueerde Proto-Indo-Europees.

2001/2003/2018 – Dictionnaire de la langue gauloise. Zijn magnum opus. Meer dan 800 ingangen, elk gebaseerd op inscripties, munten, persoons- en plaatsnamen. Hier staat de ingang die voor Weert alles veranderde:

> *Aduatuca / Atuatuca: kan verklaard worden als ad-uātu-cā "plaats waar men profeteert" – van ad- "naar" + uātu- "ziener, vates" + -cā "plaats". Geen Germaanse verklaring mogelijk.

Hij zet er zelf een bescheiden vraagteken achter. Wetenschappelijke bescheidenheid.

2007 – Noms de personnes celtiques. Wie was Ambiorix? Ambio- = rondom, rix = koning. Wie waren de Eburonen? eburos = taxusboom, de boom van de dood en de

boogschutters. De boom waarvan je dodelijke bogen maakt, maar ook de boom die op kerkhoven waakt. Een volksnaam die al zegt: wij zijn het volk van de dodelijke rand.

2012 – Noms de lieux celtiques. Gallië als één taalgebied van Atlantische Oceaan tot Donau.

2017 – Les Noms des Gaulois. 2019-2023 – Dictionnaire des thèmes nominaux du gaulois. Vier delen.

De correctie door Lauran Toorians

In 2013 publiceerde Lauran Toorians in Tongeren: "Aduatuca, 'place of the prophet'. The names of the Eburones as representatives of a Celtic language, with an excursus on Tungri" (in Creemers ed.).

Toorians neemt Delamarres etymologie volledig over, maar nuanceert hem op één punt, en waar hij zelf misschien niet zo vrolijk van wordt, maar voor Weert essentieel is:

Het Nederlandse "profeet" roept meteen – alhoewel het Kieënt van St. Jozef en Fatima hier knelt, 2 huidige wijken in Weert met kerkbenaming – Mozes, Jesaja, Mohammed op. Joods-christelijk-islamitisch. Dat is niet Keltisch.

Toorians bepleit: het Keltische uātu- (verwant aan Latijn vates, Oudiers fáith = ziener, dichter, Welsh gwawd = lofzang) kan veel beter vertaald worden met ziener of waarzegger. Dit sluit naadloos aan bij de Keltische cultuur en de spirituele rol die deze figuren (vaak gelinkt aan de druïden) hadden.

Atuatuca betekent volgens deze Keltische context dus eerder "de plek waar men de ziener raadpleegt" of "de plaats van de ziener".

Waarom Delamarre past bij Weert – vier bouwstenen

1. Atuatuca – van vesting naar bezoekplek

Holder 1896: versterking. Delamarre: ad- = naar, toe. Geen verdedigingswerk, maar bestemming. Men gaat naar de ziener. Caesar beschrijft Atuatuca als castellum Op een hoogte met een keteldal. Tongeren ligt IN een dal aan de Jeker. Een zandrug omringd door moerassen, zoals Boshoverheide, past wel.

Overigens is een keteldal nu net het moerassige natte laagje. Waar "bergen" in de gehele streek niet aanwezig zijn.

2. Eburonen, Taxandrië en Tungri

Wie waren de Eburonen? eburos = taxusboom. De historische regio Taxandrië (ook gespeld als Toxandrië of Texandrië) omvat inderdaad voor een heel groot deel de huidige provincie Noord-Brabant, specifiek het centrale en oostelijke deel. Het gebied hield

echter niet op bij de moderne grens: het strekte zich in het zuiden ook uit over de Belgische Kempen (provincies Antwerpen en Belgisch Limburg). Tongeren valt hier overigens buiten.

Delamarre en Lambert noteren bij Ambiorix: "Il se peut que les Éburons s'appelaient eux-mêmes Tungri (ceux qui parlent notre langue)". Na Caesars beweerde uitroeiing geen nieuw volk, maar overlevenden onder eigen naam: "wij die elkaar verstaan".

Dan is Tungelroy = Tunger + loo niet toevallig. Loo is in het Oudnederlands geen gewoon bos, maar een heilig woud, een rituele verzamelplaats.

Volgens de bekende naamkundige Dr. A. Weijnen is de naam door de eeuwen heen geëvolueerd uit de oudst bekende vermelding (uit het jaar 1294): Tongerloo → Tungerloo → Tungelre → Tungelroy. Dezelfde klank als Delamarres Tungri, bewaard in een moerasnaam.

3. Weert = weren – de bergingen

De officiële etymologie: weerd = waard, droge plaats. Maar Delamarres methode leert: functie belangrijker dan vorm. De Weerterbergen als bergingen opgericht ter afweer. Delamarre zou zeggen: volksetymologie is soms diepere waarheid. Geesten die zijn opgeborgen ter verdediging vanuit het hiernamaals. In mijn stukken Het Bovenaardse Erfstuk beschrijf ik grafheuvels als apotropaeïsche instituten: aos sí = zowel heuvel als bewoners van de heuvel. De voorouders bewaakten het land. Opgeborgen ter afweer – Latijn conservare = bewaren om te gebruiken.

4. Leeuwte = hlaiwa = grafheuvel

Zoutleeuw is geen leeuw maar grafheuvel. De Gouden Leeuw is een Gouden Grafheuvel. Op de Boshoverheide liggen de echte leeuwen.

Dat is wat de Romeinen niet wilden zien: dat een landschap vol leeuwen een landschap vol recht was. Recht van de voorouders, recht van de doden die waken.

Suske en Wiske – De holle heuvels

De holle heuvels is in de maak – inhoud nog onbekend, ook voor mij. Maar de titel is raak: hlaiwa en sí zijn precies holle heuvels waar het volk van de heuvel woont.

Dank

Xavier Delamarre verdient het om in het zonnetje gezet te worden, niet omdat hij het met Weert eens zou zijn – hij kent Weert niet – maar omdat hij, zonder het te weten, bijna aan het eind van het door serendipiteit ontstane onderzoek de sleutel leverde die een lokale hypothese een Keltische stem gaf.

Hij vertaalde de taal van de doden, zodat wij de levenden weer kunnen verstaan.

Adua. Tot Weer Ziens.

Weert, augustus 2026

Bronnen: Delamarre X. (1984) Le Vocabulaire indo-européen; Delamarre X. (2003) Dictionnaire de la langue gauloise, 2e ed. Errance, p.307-308 – ingang Aduatuca; Delamarre X. (2012) Noms de lieux celtiques; Toorians L. (2013) "Aduatuca, 'place of the prophet'. The names of the Eburones as representatives of a Celtic language, with an excursus on Tungri", Publicaties Gallo-Romeins Museum Tongeren; Caesar De Bello Gallico VI.32; Weijnen A. – Toponymie van Tungelroy (evolutie 1294 Tongerloo → Tungerloo → Tungelre → Tungelroy); Smeets E.M.H. (2026) The Roman Bluff, Zenodo 21819016 (origineel medio mei 2026 Archive.org, idee "Plaats van de Profeet" december 2025, nu "Plaats van de Ziener" na Toorians); Smeets E.M.H. (2026) Het Grootste Geestelijke Centrum van de Prehistorie; Smeets E.M.H. (2026) Het Bovenaardse Erfstuk; Lezing 7-6-2022 18:07 St Oda/Apollonia Kapel Princenweg Weert.

© 2026 Edwin MH Smeets – CC BY 4.0 – opgedragen aan Xavier Delamarre, met dank aan Lauran Toorians.